

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF INFORMATION COMPETENCIES OF STUDENTS IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS IN UKRAINE

У статті проаналізовано педагогічні умови формування інформаційних компетентностей учнів закладів загальної середньої освіти України. Схарактеризовано інформаційну компетентність як динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, інших особистісних якостей у сфері інформаційно комунікаційних та цифрових технологій, яка визначає здатність особи успішно соціалізуватися. Підкреслено, що на початку XXI століття інформаційна грамотність є не просто освітнім трендом, а основною умовою участі особистості в житті суспільства, її професійної та громадянської самореалізації. Актуалізовано проблему особливості врахування структурних компонентів інформаційної компетентності у розвитку особистості (створення інформації, інтегрування інформації, управління інформацією, оцінювання інформації, пошук інформації, ідентифікація інформації, передача інформації). Визначено, що ефективне формування інформаційної компетентності потребує міжпредметної інтеграції цифрових навичок, оновлення змісту освіти, забезпечення технічної бази, підвищення цифрової грамотності вчителів, дотримання принципів цифрової етики та організації проєктної діяльності учнів. Виявлено педагогічні умови розвитку інформаційних технологій в закладах загальної середньої освіти: впровадження наскрізної цифрової складової в навчальні програми, формування в учнів навичок саморегуляції в цифровому середовищі, доступ до якісної інфраструктури співпраця школи із зовнішніми партнерами університетами, бізнесом, ІТ-компаніями тощо. Окреслено актуальні виклики та перспективи в контексті реалізації реформ Нової української школи та адаптації до європейських цифрових стандартів щодо інформаційних компетентностей: впровадження штучного інтелекту, мобільність освітнього середовища, гейміфікація навчання тощо. Обґрунтовано важливість постійного контролю рівня цифрової грамотності, залучення учнів до процесів самооцінки, створення умов для рефлексії та самовдосконалення. Зроблено висновок, що системний підхід до розвитку інформаційних компетентностей є необхідною умовою успішної цифрової трансформації української освіти.

Ключові слова: інформаційна компетентність, цифрова освіта, учні, заклад загальної

середньої освіти, Україна, ІКТ, педагогічні умови, цифрова етика.

The article analyzes the pedagogical conditions for developing information competencies among students in general secondary education institutions in Ukraine. Information competence is characterized as a dynamic combination of knowledge, skills, abilities, modes of thinking, attitudes, and other personal qualities in the field of information and communication as well as digital technologies, which determines an individual's ability to successfully socialize. It is emphasized that in the early 21st century, information literacy is not merely an educational trend but a fundamental prerequisite for individuals' participation in social life, as well as for their professional and civic self-realization. The article highlights the importance of considering the structural components of information competence in personal development, such as information creation, integration, management, evaluation, retrieval, identification, and communication. It is determined that the effective formation of information competence requires interdisciplinary integration of digital skills, updating of educational content, provision of technical infrastructure, improvement of teachers' digital literacy, adherence to principles of digital ethics, and the organization of student project-based activities. The study identifies key pedagogical conditions for the development of information technologies in schools, including the integration of a cross-cutting digital component into curricula, the formation of students' self-regulation skills in digital environments, access to quality infrastructure, and collaboration between schools and external partners such as universities, businesses, and IT companies. The article outlines current challenges and prospects in the context of implementing the New Ukrainian School reform and adapting to European digital standards for information competence – including the integration of artificial intelligence, mobility of the educational environment, and gamification of learning. The importance of continuously monitoring digital literacy levels, involving students in self-assessment processes, and creating conditions for reflection and self-improvement is substantiated. The study concludes that a systemic approach to developing information competencies is a necessary condition for the successful digital transformation of Ukrainian education.

Key words: information competence, digital education, students, general secondary education, Ukraine, ICT, pedagogical conditions, digital ethics.

УДК 373.3.016:004
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2025/84.1.5>

Ліба О.М.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики
початкової освіти
Мукачівського державного університету

Яцканич В.В.,

аспірант кафедри педагогіки
дошкільної, початкової освіти
та освітнього менеджменту
Мукачівського державного університету

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. У XXI столітті інформаційна грамотність є не просто освітнім трендом, а основною умовою участі особистості в житті суспільства, її професійної та громадянської самореалізації. За даними досліджень Європейської

комісії, цифрова грамотність є однією з восьми ключових компетентностей для навчання впродовж життя. В Україні така потреба зумовлена не лише глобальними викликами, а й внутрішніми реформами системи освіти, зокрема реалізацією концепції Нової української школи, оновленням державних стандартів, а також активізацією

процесу цифрової трансформації освіти. Незважаючи на значний прогрес у розвитку інформаційного середовища, існують значні відмінності в розвитку цифрових компетентностей залежно від регіону, типу школи, технічного забезпечення та кадрового потенціалу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Україна сьогодні перебуває на етапі активної цифрової трансформації освіти, що відображено в таких нормативно-правових документах, як концепція Нової української школи та Концепція цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року [10]. Ці документи передбачають інтеграцію інформаційних компетентностей у навчальні програми та орієнтацію на розвиток критичного мислення і здатності до самостійного навчання в учнів.

Наукове обґрунтування проблеми формування інформаційної компетентності знаходимо в працях В. Бикова, О. Спіріна, О. Пінчука [1], О. Овчарук [2], М. Бойко [3]. О. Качмар, С. Барило, І. Зінькова [9], А. Кроуфорд, В. Саул, С. Метьюз, Д. Макінстер [11] та інші розглядали технології критичного мислення та вплив цих технологій на розвиток інформаційних компетентностей учнів. У центрі уваги дослідників – визначення структури, змісту, критеріїв і рівнів сформованості інформаційної компетентності, а також педагогічних технологій її розвитку. Вагомий внесок також зробили дослідники цифрової трансформації освіти, зокрема в контексті формування ключових компетентностей учнів, адаптації вчителів до цифрового середовища та створення хмароорієнтованих освітніх середовищ.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Інформаційна компетентність – це динамічна комбінація знань, умінь, навичок, компетентностей, способів мислення, поглядів, інших особистих якостей у сфері інформаційно комунікаційних та цифрових технологій, яка визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну або подальшу навчальну діяльність із використанням таких технологій [1].

Інформаційну компетентність визначають як інтегративну якість особистості, що є результатом відображення процесів відбору, засвоєння, переробки, трансформації та генерування інформації в особливий тип предметно-специфічних знань, що дозволяє виробляти, приймати, прогнозувати та реалізовувати оптимальні рішення у різних сферах діяльності [2]. У міжнародному контексті ключовими джерелами інформаційної компетентності є структура цифрових компетенцій DigComp 2.2 (Vuorikari та ін.), рекомендації ЮНЕСКО щодо цифрової освіти та звіти ОЕСР щодо інтеграції ІКТ у шкільну освіту [13; 14].

Компонентами інформаційної компетентності визначають наступні (рис. 1).

Мета статті: на основі аналізу наукових джерел та нормативно-правової бази обґрунтувати педагогічні умови, що забезпечують ефективний розвиток інформаційних компетентностей учнів закладів загальної середньої освіти України.

Виклад основного матеріалу. Формування інформаційної компетентності учнів – це багаторівневий процес, який потребує комплексної трансформації традиційної системи освіти.

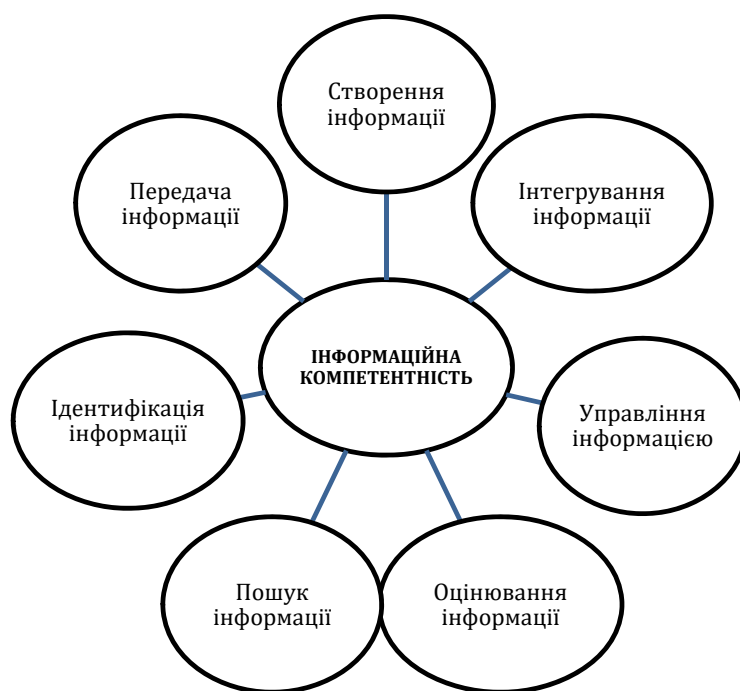

Рис. 1. Компоненти інформаційної компетентності учнів

Відбувається перехід від пасивного засвоєння інформації до активного створення знань через дослідження, проекти, міждисциплінарну співпрацю та використання цифрових технологій [3; 9].

Аналіз наукової [1; 5], педагогічної [2; 3; 12] та методичної [4] літератури дає підстави визначити певні педагогічні умови розвитку інформаційних компетентностей учнів закладів загальної середньої освіти України, які розглянемо детальніше:

1. Впровадження наскрізної цифрової складової в навчальні програми. Це дозволяє учням розвивати не лише технічні навички, а й медіаграмотність, інформаційну етику та цифрову безпеку. Важливо підкреслити, що інформаційна компетентність учня – це вміння оцінювати достовірність джерел, розуміти алгоритми пошуку, виявляти маніпуляції та керувати персональними цифровими слідами, що вимагає поєднання когнітивного, етичного та практичного навчання, яке реалізується через інтегроване навчання. Наприклад, дослідження учнями проблем місцевої громади з використанням відкритих даних з подальшим представленням результатів у цифровому форматі дозволяє їм одночасно розвивати аналітичне мислення, медіанавички та соціальну активність [4].

2. Формування в учнів навичок саморегуляції в цифровому середовищі. Це й тайм-менеджмент у роботі з інформацією, мінімізація цифрової залежності, застосування інструментів пізнання, що базуються на інтелекті учня (уміння планувати та організовувати інформаційні потоки, відповідальність за планування, прийняття рішення та самоконтроль над процесом навчально-пізнавальної діяльності). У рамках шкільної програми варто впроваджувати заняття з інформаційної гігієни, проводити тренінги з попередження інформаційних переважань, формувати критичне мислення на прикладах сучасних інформаційних кампаній [5; 6; 9]. При цьому важливим є позитивне педагогічне середовище – відкритість вчителів до інновацій, їх готовність до безперервного навчання, мотивація та розуміння ролі цифрових технологій у розвитку учнів, висока культура цифрової підтримки (менторство, спільне вирішення проблем, горизонтальна взаємодія між учителями тощо) [12].

3. Доступ до якісної інфраструктури: високошвидкісного інтернету, пристроїв, доступу до цифрових ресурсів, сучасного програмного забезпечення, системне застосування традиційних та електронних компонентів предметних навчально-методичних комплексів у ході організації навчально-пізнавальної діяльності. Водночас у багатьох ЗЗСО технічне забезпечення унеможливує повноцінну цифрову трансформацію. Для модернізації освітнього середовища потрібні системні інвестиції, а також партнерство з місцевою

владою, бізнесом, громадськими організаціями. Особливу увагу слід звернути на інклюзивний аспект розвитку інформаційної компетентності. Учні з особливими освітніми потребами мають рівні права на оволодіння цифровими навичками, але їм потрібні адаптовані засоби доступу до інформації. Це може включати використання програм озвучування на екрані, альтернативних форматів подання інформації та персоналізованих траєкторій навчання. Учитель повинен мати компетенцію у сфері цифрової інклюзії, щоб забезпечити рівні стартові можливості для всіх учасників освітнього процесу [10; 13].

4. Посиленню інформаційної компетентності сприяє співпраця школи із зовнішніми партнерами – університетами, бізнесом, ІТ-компаніями. Спільна реалізація проектів, стажування, залучення наставників із-за меж школи дозволяють учням застосовувати свої навички в реальних умовах, усвідомлювати практичну цінність знань, розвиваючи підприємницьке мислення, уміння використовувати інформацію для створення вартості, генерації ідей, оцінки ризиків, планування дій [4; 11].

Педагогічні умови не є чимось постійним – вони трансформуються разом зі змінами суспільства, технологій, потреб учнів. Серед нових викликів – впровадження штучного інтелекту, мобільність освітнього середовища, гейміфікація навчання. Тому важливо постійно контролювати рівень цифрової грамотності, залучати учнів до процесів самооцінки, створювати умови для рефлексії та самовдосконалення. Нові підходи до оцінювання – наприклад, цифрові портфоліо, відеопрезентації, аналіз навчальних даних – дозволяють краще зрозуміти динаміку розвитку компетентності, ніж традиційне тестування [10; 14].

Отже, педагогічні умови розвитку інформаційної компетентності – це не тільки технічна складова чи номінальне використання ІКТ у освітньому процесі. Це зміна всієї освітньої парадигми – від цілей і змісту до методів, стилів викладання, оцінювання, спілкування. Важливо, щоб усі учасники освітнього процесу – учні, вчителі, батьки, адміністрація закладів освіти – поділяли спільне усвідомлення важливості цифрової грамотності та інформаційних компетентностей як ключового чинника соціального та культурного розвитку особистості на початку XXI століття.

Висновок. Розвиток інформаційних компетентностей учнів у закладах загальної середньої освіти України можливий лише за наявності цілісної системи умов, що забезпечують ефективне освітнє середовище. До таких чинників належать: міжпредметна інтеграція цифрових технологій у навчальний процес; використання проектно-дослідницьких методів; формування цифрової етики та навичок безпечної поведінки в онлайн-просторі; підвищення кваліфікації вчителів у сфері

ІКТ; створення позитивного середовища, відкритого до цифрових інновацій. Важливе значення має також забезпечення доступу учнів до сучасної цифрової інфраструктури та навчальних ресурсів, що потребує не лише технічного забезпечення, а й організаційної підтримки адміністрацій освітніх закладів.

Сформовані умови мають реалізовуватись у тісному зв'язку з державною політикою, місцевими ініціативами та щоденною педагогічною практикою. Доцільним є також запровадження системи моніторингу й оцінювання рівня цифрової компетентності учнів і педагогів як складової супроводу цифрової трансформації освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Биков В. Ю., Спірін О. М., Пінчук О. П. Сучасні завдання цифрової трансформації освіти. UNESCO Chair Journal «Lifelong Professional Education in the XXI Century», 2020 № 1. С. 27–36.
2. Биков В., Овчарук О. Розвиток інформаційно-комунікаційної компетентності вчителів в умовах хмароорієнтованого навчального середовища: методичний посібник. Київ: Літера ЛТД, 2019. 128 с.
3. Бойко М. А. Розробка та впровадження електронних освітніх ресурсів у процесі навчання інформатики учнів початкової школи. Дисертація на здобуття вч. звання канд. пед. наук. 13.00.10 – інформаційно-комунікаційні технології в освіті Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, 2019. 260 с.
4. Головка М., Мельник Ю. Посилення прикладної спрямованості шкільної природничої освіти засобами інформаційно-комунікаційних технологій. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736094/1/1_HOLOVKO_MELNYK.pdf.
5. Гуревич Р., Гордійчук Г., Кобися В., Коношевський, Л. Цифрове освітнє середовище в закладах освіти. Scientific Issues of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Section: Pedagogics and Psychology, 2023. Вип. 73, с. 7–12.
6. Державний стандарт базової і повної середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 лютого 2020 р. Відомості Верховної Ради України, № 1392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/13922011%D0%BF#Text>
7. Державний стандарт початкової освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. Відомості Верховної Ради України, № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872018%D0%BF#Text>.
8. Закон України «Про повну загальну середню освіту». Відомості Верховної Ради України, 2024. № 31 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/46320#Text>
9. Качмар О.В., Барило С.Б., Зінькова І.І. Цифрові технології в освітньому процесі початкової школи в реаліях масштабної військової агресії. Академічні візії. 2023. № 19. URL: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7875382>.
10. Концепція цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року: Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/konceptsiyacifrovoyitransformaciyiosvitiinaukimonzaproshuyedogromadskogoobgovorennya>.
11. Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д. Технології розвитку критичного мислення учнів ; [наук. ред., передм. О.І. Пометун]. Київ : Плеяда, 2006. 220 с.
12. Мороз О. М. Формування інформаційно-комунікаційної компетентності в учнів початкових класів в умовах Нової української школи. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки. Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир, 2025.
13. Рекомендації Ради Європейського Союзу «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя». 2018. URL: https://euroquiza.org.ua/data/blog_dwnl/JA0321508UKN_Key_Competences_2021_UKR_FINAL_web.pdf
14. Vuorikari R., Kluzer S., Punie Y. DigComp 2.2, The Digital Competence framework for citizens: with new examples of knowledge, skills and attitudes. Publications Office of the European Union. 2022.